

Jacek R. Kubiak

Kara śmierci w europejskich krajach socjalistycznych

Palestra 26/9-10(297-298), 67-82

1982

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

nym. Argumenty przemawiające przeciwko karze śmierci nakazują stanowczo odrzucić wariant drugi. To retencjonistyczne stanowisko niewiele w gruncie rzeczy zmieniłoby w praktyce sądów polskich, nawet mimo proponowanych dość istotnych zmian. Pozostałoby bowiem zagrożenie karą śmierci za przestępstwo, za które właściwie wyłącznie orzekano tę karę w minionym dziesięcioleciu, a co za tym idzie — pozostałby w zasadzie cały dotychczasowy problem polityki karnej sądów, nadużywających tej wyjątkowej w założeniu kary. Mogłaby się więc powtarzać sytuacja poddana tu krytyce, a Polska nadal mogłaby wieść prym na „czarnych” listach światowych wśród państw najczęściej stosujących karę śmierci. Tak sformułowana propozycja mimo wszystko nie zawiera gwarancji wyjątkowego stosowania kary śmierci. Byłoby to „nic nowego” — tyle że w odmiennej szacie.

W związku z propozycjami Komisji ministerialnej nasuwa się jeszcze jedna refleksja. Wydaje się bowiem, że stanowisko Komisji świadczy o tym, iż kwestia, czy kara śmierci powinna być zniesiona, czy też utrzymana, nie zależy od naukowych dowodów dotyczących jej działania, ale od siły wierzeń i uczuć, które nie poddają się łatwo dowodom. Są one warunkowane wieloma czynnikami: społecznymi, politycznymi i ekonomicznymi i zależą od kultury narodu.

Projekt zmian k.k. co do kary śmierci odsłania z całą wyrazistością mechanizmy rządzące polityką legislacyjną. Ustawodawca, ustalając w 1969 r. katalog przestępstw zagrożonych karą śmierci, nie uwzględnił wyników badań naukowych. Kierował się przypuszczeniami i wierzeniami zdroworoządkowymi co do społecznych funkcji kary śmierci. Czy obecny wariant utrzymujący karę śmierci nie powstał przypadkiem pod wpływem podobnych wierzeń i przypuszczeń? Racjonalnemu ustawodawcy nie powinno to wystarczyć. Podstawą polityki kryminalnej mogą być jedynie dowody naukowe.

Na Ogólnopolskim Zjeździe Katedr Prawa Karnego w Makowie Podhalańskim w maju 1981 r., a więc jeszcze przed publikacją projektu zmian k.k., zgłosiłam — poza propozycją całkowitej abolicji kary śmierci — propozycję „awaryjną” polegającą na zniesieniu kary śmierci za wszystkie przestępstwa poza zabójstwem oraz ustawowe zawieszenie jej stosowania na pewien dłuższy okres za zabójstwo, po którego upływie kara śmierci zostałaby zniesiona. Pogląd ten szerzej wówczas uzasadniłam. Obecnie, wobec tego że projekt oddaje do dyskusji w zasadzie dwa problemy: znieść czy utrzymać, choć w zmniejszonym zakresie, karę śmierci — uważam, że odpowiedź na to musi być kategoryczna: znieść karę śmierci!

JACEK R. KUBIAK

KARA ŚMIERCI W EUROPEJSKICH PAŃSTWACH SOCJALISTYCZNYCH

Stosunek do kary śmierci jest bardziej zagadnieniem społeczno-politycznym niż typowo prawniczym.

Podjęte w ciągu ostatnich lat decyzje o zniesieniu kary śmierci w kolejnych państwach Europy Zachodniej (Portugalia 1977 r., Hiszpania 1978 r., Luksemburg i Norwegia 1979 r., Francja 1981 r.) znacznie zmieniły układ sił w całej Europie.

między zwolennikami kary śmierci (retencjonistami) i jej przeciwnikami (abolicjonistami). Wśród 31 bowiem państw europejskich kara śmierci została zniesiona w 16, a utrzymywana jest w 15. Nowy układ sił w Europie z punktu widzenia stosunku do kary śmierci ma także swój wymiar polityczny i ideologiczny. Wśród 15 państw utrzymujących karę śmierci znajduje się 6 państw Europy Zachodniej (Belgia, Cypr, Grecja, Irlandia, Liechtenstein i Turcja) oraz wszystkie europejskie państwa socjalistyczne.¹

Postulat zniesienia kary śmierci datuje się w ideologii socjalistycznej już od czasów Marksa.² Jednakże to — ogólnie negatywne — stanowisko wobec kary śmierci nie doprowadziło w państwach socjalistycznych do rezygnacji z kary eliminacyjnej. Jak dotychczas zdaje się przeważać pogląd, że kara śmierci ma istotne znaczenie dla utrzymania prawa i porządku społecznego, że jest uzasadniona wobec sprawców dokonujących szczególnie odrażających przestępstw albo wyrządzających wielkie szkody oraz że jest ważnym czynnikiem odstrasającym od popełniania przestępstw przez ich potencjalnych sprawców. Mimo to w literaturze socjalistycznej coraz częściej odzywają się głosy postulujące ograniczenie kręgu przestępstw zagrożonych karą śmierci, a nawet całkowite zniesienie tej kary.

ZWIĄZEK RADZIECKI

Ruch abolicjonistów w Rosji końca XIX w. i początku XX w. był bardzo silny. Przeciwno karze śmierci opowiadali się bolszewicy i mienszewicy, a także cały szereg mniejszych partii, grup interesów i środowisk naukowych.³ W latach 1905—1910 trzykrotnie, lecz bez powodzenia, pod obrady Dumy rosyjskiej trafiały projekty ustaw o zniesieniu kary śmierci. Dwukrotnie ukazały się w Rosji zbiory artykułów przeciwko karze śmierci, w których wypowiedzieli się najznamienitsi przedstawiciele nauki rosyjskiej, a także ówczesne sławy europejskie (m.in. G. Jellinek, E. Ferri, A. France).⁴

¹ W kilku spośród państw Europy Zachodniej kara śmierci nie była orzekana bądź wykonywana już od dawna. Tak np. w Liechtensteinie po raz pierwszy od 1785 r. (sic!) orzeczono tę karę dopiero 25 listopada 1977 r. za zabójstwo. (Kara ta została zresztą uchylona przez Sąd Najwyższy). W Belgii po II wojnie światowej wykonano karę śmierci na 242 kolaborantach. Natomiast za przestępstwa pospolite kara ta nie była wykonywana od 1863 r. Jedyne odstępstwo uczyniono w 1918 r., wykonując karę śmierci na sprawcy zabójstwa. Zwyczajowa norma niewykonywania kary śmierci w Belgii nie jest jednak jednoznaczna z jej nieorzekaniem (np. w 1975 r. kara śmierci była orzeczona po porwaniu ofiary i torturowaniu jej). Wstępny zarys projektu nowego k.k., opracowany w 1978 r. przez Komisję do Spraw Reformy Kodeksu Karnego, na skutek sporów w łonie Komisji nie przesądził o losach kary śmierci. Z jednej bowiem strony daje wyraz tendencji do zniesienia kary śmierci, a z drugiej — do jej utrzymania z zaznaczeniem, że w warunkach pokojowych nie będzie ona wykonywana („Revue Droit Penal et de Criminologie” nr 7/1978). Również w Irlandii kara śmierci nie była wykonywana od 1954 r., chociaż zdarzały się wypadki jej orzekania (np. w 1976 r. 2 osoby skazano za zabójstwo terrorystyczne). Na Cyprze zaś nie orzeczono kary śmierci od 1962 r. (Amnesty International: *Pena di morte*, edizione Studio Tesi, 1980, s. 203 i nast.).

² Por. K. Marks: *Kara śmierci* (w:) K. Marks, F. Engels: *Dzieła*, t. 8, Warszawa 1964.

³ S. Uszerowicz: *Śmiertnyja kazni w carskiej Rosji*, Charków 1933, s. 232—236; M.N. Gernet: *Śmiertnaja kazń*, Moskwa 1913, s. 30—33; N.S. Tagancew: *Śmiertnaja kazń*, St. Petersburg 1913. Por. też całościową analizę w tym względzie dokonaną przez W. Adamsa: *Capital punishment in imperial and soviet criminal law*, „The American Journal of Comparative Law” nr 3/1970, s. 375 i nast.

⁴ *Protiv smiertnoj kazni*, wyd. 2, Moskwa 1907.

Tuż po rewolucji lutowej w 1917 r. Rada Tymczasowa zniosła karę śmierci,⁵ lecz w kilka miesięcy później (12 lipca według starego stylu) przywrócono ją na froncie. Od tego czasu kilkakrotnie w Rosji i w Związku Radzieckim poddawano się „efektowi wahadła”: najpierw znoszono karę śmierci, a następnie ją przywracano.

Lenin dopuszczał wykorzystanie kary śmierci jako środka zwalczania przestępstw politycznych jedynie wtedy, gdy były one formą walki klasowej lub w istotny sposób pomagały burżuazji w warunkach, kiedy pytanie „kto kogo” wewnątrz Kraju Rad nie było jeszcze w pełni rozstrzygnięte na korzyść proletariatu.

Leninowskie poglądy na karę śmierci, będące rozwinięciem odpowiednich zasad teorii marksistowskiej, znalazły swój wyraz w ustawodawstwie karnym pierwszych lat władzy Kraju Rad. W dniu 26 października 1917 r. (według starego stylu) II Ogólnorosyjski Zjazd Rad uchwalił dekret „O uchyleniu kary śmierci”. Przez przeszło 6 miesięcy kara śmierci jako środek represji sądowej nie była stosowana ani za przestępstwa polityczne, ani też za pospolite. Jednakże ze względu na nasilanie się aktywności kontrewolucyjnej, wybuch wojny domowej i interwencje międzynarodowe na Kraj Rad, a także w związku z zamachem na życie Lenina uznano w dniu 5 sierpnia 1918 r. za konieczne zapewnić ochronę republice radzieckiej przed wrogami klasowymi przez izolowanie ich w specjalnych obozach odosobnienia i przez przywrócenie rozstrzeliwania osób uczestniczących w białogwardyjskich organizacjach, spiskach i buntach (uchwała Rady Komisarzy Ludowych RSFRR „O czerwonym terrorze”).

Po rozbiciu Judenicza, Kołczaka, a potem Denikina uznano za możliwe „odłożenie na bok oręża terroru” i dlatego 17 stycznia 1920 r. znów zniesiono karę śmierci. Jednakże jeszcze w tym samym roku (4 maja) przywrócono ją ponownie. „W ten sposób chociaż po odzyskaniu Rostowa kara śmierci została z inicjatywy tow. Dzierżyńskiego uchylona — mówił Lenin na IV konferencji gubernialnych nadzwyczajnych komisji (Czeka) — to jednak już wówczas zastrzeżliśmy, że bynajmniej nie odcinamy się od możliwości przywrócenia rozstrzeliwań. Patrzymy na ten problem z punktu widzenia celowości. Jest rzeczą samą przez się zrozumiałą, że władza radziecka nie będzie utrzymywać kary śmierci dłużej, niż to jest potrzebne (...)”.⁶ Celowość utrzymywania kary śmierci była więc rozumiana jako zdolność do wywierania wpływu na przebieg walki klasowej, natomiast nie była ona wiązana z przestępczością pospolitą.⁷

W dwa lata po zakończeniu II wojny światowej, w dniu 26 maja 1947 r., dekretem Rady Najwyższej ZSRR zniesiono karę śmierci po raz trzeci w Związku Radzieckim, a po raz czwarty od chwili obalenia caratu. W styczniu 1950 r. przywrócono ją jednak za niektóre rodzaje przestępstw politycznych (za sabotaż, szpiegostwo, zdradę Ojczyzny), a w 1954 r., 1958 r. oraz w latach 1961—1962 rozszerzano ją stopniowo na niektóre przestępstwa kryminalne i polityczne.⁸

W obowiązującym dziś ustawodawstwie ogólnozwiązkowym karą śmierci zagrożonych jest 11 przestępstw politycznych (przeciwko państwu), 2 przestępstwa przeciwko osobie (zabójstwo umyślne dokonane w okolicznościach obciążających,

⁵ N. S. Tagnacew: Otmiena smiertnoj kazni, „Zurna Ministerstwa Justycyi” nr 3/1917.

⁶ Cytat według P. P. Osipowa: Teorieticzeskije osnovy postrojenija i primienienija ugołowno-prawowych sankcyj, Leningrad 1976, s. 82.

⁷ Tamże.

⁸ Por. bliżej: Kurs sowietskogo ugołownogo prawa — Czast' obszczaja, cz. 2, Leningrad 1970, s. 250.

zwałcenie dokonane przez grupę osób lub szczególnie niebezpiecznego recydywistę albo pociągające za sobą szczególnie ciężkie skutki, a także zgwałcenie nieletniej), 1 przestępstwo przeciwko mieniu (zagarnięcie państwowego lub społecznego mienia w szczególnie dużych rozmiarach), 16 przestępstw wojskowych, 2 przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu i porządkowi publicznemu (zamach na życie milicjanta lub członka drużyny ludowej — odpowiednika u nas ORMO — oraz porwanie samolotu, w wyniku którego nastąpiła śmierć lub ciężkie uszkodzenie ciała) i 2 przestępstwa przeciwko administracji państwowej i wymiarowi sprawiedliwości (łapownictwo osób zajmujących odpowiedzialne stanowiska, osób karanych już poprzednio za łapownictwo albo otrzymujących łapówki już nie jeden raz lub połączone z żądaniem łapówki w szczególnie obciążających okolicznościach; działalność dezorganizująca pracę zakładów karnych).

Wśród przestępstw politycznych karą śmierci zagrożone jest m.in. fałszowanie lub wprowadzanie do obiegu tak spreparowanych pieniędzy i papierów wartościowych oraz naruszanie zasad transakcji walutowych, a więc przestępstwa mające w istocie charakter przestępstw gospodarczych.

Według art. 22 Podstaw Ustawodawstwa ZSRR i Republik Związkowych z 1958 r. karę śmierci stosuje się do czasu „jej ostatecznego zniesienia”, co ma podkreślać jej wyjątkowy charakter. Jedyne wyłączenia podmiotowe wobec tej kary dotyczą osób, które w chwili czynu nie ukończyły lat 18, oraz kobiet ciężarnych w chwili wyrokowania.

O praktyce orzekania kar śmierci wiadomo stosunkowo niewiele. ZSRR nie publikuje statystyki kryminalnej, sądowej i więziennej. Natomiast z pojedynczych badań prowadzonych za granicą wynika, że w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych sądy częściej niż w okresie późniejszym stosowały karę śmierci. Na przykład w 1962 r. skazano na podstawie przepisów k.k. RSFR na tę karę 181 oskarżonych, przeważnie za zabójstwa, kradzieże mienia państwowego lub społecznego i za spekulację walutami. Inne z kolei liczby, zebrane na podstawie informacji jednostkowych opublikowanych w miejscowej prasie radzieckiej, mówią o 160 wykonanych karach śmierci w okresie od maja 1961 r. do maja 1963 r.^{8a} Natomiast w latach siedemdziesiątych wykonywano tę karę wobec 30—40 osób rocznie, w większości wypadków za zbrodnie wojenne i zabójstwa.⁹

Utrzymywanie kary śmierci jest na ogół nie kwestionowane przez naukę radziecką. Osipow, bodaj jako jedyny przedstawiciel nauki prawa karnego, podniósł otwarcie potrzebę uchylecia kary śmierci w okresie pokoju za przestępstwa pospolite z wyjątkiem zabójstwa.¹⁰ Zwrócił on przy tym uwagę na pewne paradoksy obecnego ustawodawstwa. Sprawiają one np., że sprawcy zgwałcenia nieletniej bardziej „opłaca się” zabić ofiarę i tym samym zwiększyć szansę niewykrycia go przez milicję, niż pozostawić ofiarę zwałcenia przy życiu. Zarówno bowiem zgwałcenie nieletniej, jak i zabójstwo zagrożone są karą śmierci.¹¹ Dotyczy to zresztą nie tylko zgwałcenia. Sprawca jakiegokolwiek przestępstwa zagrożonego karą śmierci dąży za wszelką cenę do uniknięcia odpowiedzialności, nierzadko nie cofając się przed zabójstwem świadków lub osób, które usiłują go zatrzymać. Ponadto stosowanie kary śmierci utwierdza w społeczeństwie elementy

^{8a} R. Maurach: Todesstrafe in der Sowjetunion, „Osteuropa” nr 11—12/1963, s. 751; H. Rogermann: Langfristige Freiheitsstrafe in der sozialistischen Staaten, „Osteuropa Recht” nr 4/1977, s. 240.

⁹ Amnesty International: Pena di morte, s. 260, 272; Amnesty International Report, London 1980, s. 310. Trudno jednak powiedzieć, jak dalece te dane są wiarygodne.

¹⁰ P.P. Osipow: Teoreticzeskije osnovy (...), s. 82.

¹¹ Tamże.

okrutnego stosunku do człowieka, co pozostaje w sprzeczności z zasadą humanizmu socjalistycznego. Osipow powołuje się w swych wywodach także na pogląd Jakowlewa, według którego konstytucyjna zasada nienaruszalności życia ludzkiego jest w poważnym stopniu osłabiona w razie stosowania kary śmierci.^{11a}

CZECHOSŁOWACJA

Ustawa nr 231 z 1948 r. o ochronie republiki oraz k.k. z 1950 r. (ustawa nr 86) przewidywały w stosunku do wielu przestępstw o charakterze politycznym karę śmierci jako jedyną sankcję. W k.k. z 1950 r. kara śmierci była ponadto jedną z trzech kar zasadniczych i nie miała charakteru wyjątkowego.¹²

Pod koniec lat czterdziestych i na początku pięćdziesiątych kara śmierci była nie tylko nadużywana w praktyce sądowej, ale wręcz orzekana niepraworzędnie.¹³ Wprawdzie nie ujawniono dotychczas informacji o liczbie orzeczonych i wykonanych kar śmierci, ale wiadomo, że Trybunał Narodowy (Štátní Soud), powołany ustawą nr 232 z 1948 r., wydał np. w 1952 r. 56 wyroków śmierci.¹⁴

Problem nadużywania kary śmierci był podnoszony w 1956 r. i wówczas to do kodeksu postępowania karnego (ustawa nr 64) wprowadzono § 335, który nakładał na Sąd Najwyższy Czechosłowacji obowiązek zbadania każdego wyroku skazującego na karę śmierci. Instytucja ta weszła zresztą do wydanego później kodeksu postępowania karnego (§ 316 i 317 ustawy nr 141 z 1961 r.). W tym samym roku uchylono karę śmierci za przestępstwa przeciwko mieniu oraz wprowadzono — jako substytut tej kary — karę 25 lat pozbawienia wolności.

W kodeksie karnym z 1961 r. zmieniono charakter kary śmierci. Zadeklarowano jej wyjątkowość m.in. przez nieujęcie jej w katalogu kar oraz wprowadzono — jako jej substytut — karę 15 lat pozbawienia wolności. Nowelą z 1973 r. (ustawa nr 45) przywrócono jednak możliwość wymierzenia zamiast śmierci kary pozbawienia wolności od 15 lat do 25 lat uznając, że między karą 15 lat więzienia a karą śmierci istnieje zbyt duża przepaść. Do uznania tego przyczynił się w pewnej mierze wzrost liczby orzekanych kar śmierci.¹⁵

W k.k. z 1961 r., obowiązującym mimo licznych nowelizacji nadal w Czechosłowacji, karą śmierci zagrożonych jest 8 przestępstw politycznych, 1 przestępstwo przeciwko osobie (zabójstwo), 1 przestępstwo przeciwko ludzkości (ludobójstwo), 14 przestępstw wojskowych i 3 przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu (kwalifikowane sprowadzenie niebezpieczeństwa powszechnego, kwalifikowane zagrożenie bezpieczeństwa komunikacji lotniczej oraz zabór powietrznego środka komunikacji w celu ucieczki za granicę).

W specyficznych dla Czechosłowacji latach 1968—1969 szeroko postulowano zniesienie kary śmierci jeśli nie w ogóle, to przynajmniej za przestępstwa polityczne.¹⁶ Twierdzono m.in., że „trudno znaleźć bardziej przekonujący argument za zniesieniem kary śmierci niż inscenizowane procesy z lat pięćdziesiątych”.¹⁷

^{11a} A.N. Ignatow, P.P. Osipow: Ról uogólnowo-prawowych sankcyj w priedupriedienii priestuplenij, „Wiestnik LGU” nr 5/1981, s. 65.

¹² Podkreślają to V. Prichystal: Zrusimé trest smrti, „Socialisticka Zakonnost” nr 7/1966, s. 389 oraz C. Klápal: Vzťah trestu a odnetí svobody, „Prokuratura” nr 1/1972, s. 12.

¹³ V. Prichystal: Zrusimé trest smrti (...), s. 387.

¹⁴ O. Novotný: O trestu a vezení, Praga 1969, s. 58 (przypis 6).

¹⁵ O. Novotný: Trest smrti a platné prestní právo, „Pravnik” nr 6/1967, s. 534.

¹⁶ Dyskusja na ten temat toczyła się na łamach wszystkich czasopism prawniczych, a nawet gazet codziennych.

¹⁷ O. Novotný: Za reformu systému trestu (w:) Sborník prací z trestního práva, Praga 1969, s. 77.

Wyrażano nadzieję, że Czechosłowacja będzie pierwszym państwem socjalistycznym, które przejdzie na pozycje abolicjonizmu, zastępując dotychczasowy najwyższy rodzaj kary dożywotnim pozbawieniem wolności, długoterminowym pozbawieniem wolności albo leczeniem ochronnym.¹⁸ Do zniesienia kary śmierci jednak nie doszło.

Od 1956 r. kara śmierci była w większości wypadków orzekana za zabójstwo i tylko sporadycznie za sprowadzenie niebezpieczeństwa powszechnego oraz za akty terroru.¹⁹ Sąd Najwyższy Czechosłowacji, badając orzeczone kary śmierci w trybie §§ 316—317 k.p.k., wielokrotnie je zmieniał bądź uchylał wyroki i przekazywał sprawy do ponownego rozpoznania.^{19a}

Niedawno ujawnione zostały liczby osób skazanych na karę śmierci przez sądy powszechne w latach 1970—1978.²⁰ Znana jest też liczba orzeczonych kar śmierci w 1979 r.²¹ Z danych tych wynika, że sądy orzekły łącznie 50 kar śmierci, przy czym najwięcej w 1971 r. (11) i w 1972 r. (8). Jest wielce symptomatyczne, że aż 17 (38,6%) wyroków — spośród 44 prawomocnych wyroków orzeczonych przez Sądy Najwyższe obu republik — nie zostało zatwierdzonych przez Sąd Najwyższy Czechosłowacji. Natomiast spośród 27 wyroków zatwierdzonych przez ten sąd w 20 z nich doszło do egzekucji (por. niżej tabelę 1). Wyłączenia podmiotowe od kary śmierci dotyczą osób poniżej 18 roku życia i kobiet w ciąży.

Tabela 1

Skazani na karę śmierci w latach 1970—1979

Rok	Liczba prawomocnych skazań na karę śmierci	Liczba kar śmierci zatwierdzonych przez Sąd Najwyższy CSSR	Liczba wykonanych kar śmierci
1970	1	—	—
1971	11	6	4
1972	8	3	2
1973	4	2	2
1974	5	3	2
1975	4	4	4
1976	2	2	2
1977	5	4	2
1978	4	3	2
1979	6	brak danych	brak danych
Razem	50	27	20

Zródło: *Criminality and its Prevention in the Czechoslovak Socialist Republic*, Praga 1980, s. 137; *Statisticka ročenka kriminality*, 1980.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ O. Balas: K ukladani trestu smrti, „Socialisticka Zakonnost” nr 5/1970, s. 389; C. Klapał: Vztah trestu smrti (...), s. 13; *Criminality and its prevention in the Czechoslovak Socialist Republic*, Praga 1980 (referat delegacji czechosłowackiej prezentowany na VI kongresie ONZ w Caracas), s. 154, 157.

^{19a} O. Balas: K ukladani (...), s. 308.

²⁰ W cytowanym przypisie 19 opracowaniu na VI Kongres ONZ w Caracas.

²¹ *Statisticka ročenka kriminality*, 1980.

WĘGRY

Już w 1841 r. Bertalon Szemere w pracy poświęconej karze śmierci²² przedstawił tak wyczerpujące argumenty przemawiające za zniesieniem kary śmierci, że — jak twierdzi współcześnie T. Kiraly²³ — trudno by było i dziś napisać pracę o większej sile przekonywania.

Dzieło Szemere'a wpłynęło w jakiejś mierze na uregulowania zawarte w pierwszym węgierskim kodeksie karnym — sławnym kodeksie Csemegi — z 1878 r., w którym kara śmierci miała charakter wyjątkowy, co na ową czasę było rozwiązaniem bardzo postępowym. Tę wyjątkowość jeszcze bardziej podkreślono tuż przed I wojną światową, ograniczając możliwość stosowania kary śmierci tylko do jednej postaci morderstwa.

W latach 1880—1887 węgierska Kuria, najwyższa instancja sądowa istniejąca do 1949 r., orzekała przeciętnie w roku 12 kar śmierci za morderstwa, a w latach 1888—1912 już tylko 1—2 tego rodzaju kary. Należy dodać, że do ich wykonania dochodziło jeszcze rzadziej.²⁴ O umiarkowanym korzystaniu z kary śmierci świadczą też fakt, że liczba zabójstw i morderstw była na Węgrzech wprawdzie podobna do liczby przestępstw w większości innych państw europejskich, ale za to ich udział w strukturze skazań był wyższy niż gdzie indziej.²⁵ Mimo to po karę śmierci sięgano rzadko.

Podczas I wojny światowej oraz w okresie międzywojennym stopniowo rozszerzano zagrożenie karą śmierci.²⁶ Podobny proces miał również miejsce po zakończeniu II wojny światowej. Karę śmierci za przestępstwa polityczne przewidywał wtedy m.in. dekret nr 1440 z 1945 r. o przestępstwach wojennych i antynarodowych, ustawa nr VII z 1946 r. o ochronie demokratycznego ustroju państwowego i republiki, a za przestępstwa ekonomiczne — m.in. rozporządzenie nr 8800 z 1946 r. o ochronie ustroju ekonomicznego, dekret nr 4 z 1950 r. o ochronie planu pięcioletniego oraz dekret nr 24 z tegoż roku o ochronie własności społecznej.

Na podstawie dekretu nr 81 i 1440 z 1945 r. utworzone zostały sądy ludowe w 24 miastach. Już w dniu 3 lutego 1945 r., a więc w osiem dni po ogłoszeniu dekretu nr 81, zapadł pierwszy wyrok śmierci. W okresie prawie pięcioletniej działalności sądy ludowe osądziły przeszło 50 tys. osób. Według danych z 31 stycznia 1949 r. na 22 642 osoby skazane 414 z nich otrzymały karę śmierci (1,8%).²⁷ Wśród skazanych na karę śmierci znaleźli się m.in. b. premierzy L. Bárdossy, B. Imrédy i D. Sztójay, b. ministrowie L. Remeneji-Schnella i L. Szasz, b. „wódz narodu” F. Szalasi, b. szef faszystowskiej policji politycznej i 2 generałów.

Ustawą nr II z 1950 r. wprowadzona została nowa część ogólna kodeksu karnego. W ustawie tej kara śmierci nie miała charakteru wyjątkowego.

Z dostępnych danych statystycznych (Statisztikai Evkönyv 1957—1958) wynika, że w latach 1952—1957 sądy powszechne wymierzyły karę śmierci 140 osobom,

²² B. Szemere: A büntetésről s különöseben a halálbüntetésről (Kara i wyjątkowość kary śmierci), Buda 1841.

²³ T. Kiraly: Nowy kodeks karny Węgierskiej Republiki Ludowej, PiP nr 11/1963, s. 720.

²⁴ T. Horváth: A halálbüntetés a szocialista országok büntetjogában (Kara śmierci w prawie karnym państw socjalistycznych), „Allam-es Jogtudomány” nr 4/1975, s. 529—530.

²⁵ Tamże.

²⁶ Tamże.

²⁷ V. Miklos: A neppiraskodásról és igazoló eljárásokról (Sądy ludowe i świadectwa procesów), „Allam-es Jogtudomány” nr 2/1970; M. Donath: Przemiany ustrojowo-prawne na Węgrzech 1939—1949, Ossolineum 1978, s. 89—90.

w tym 60 osobom w 1957 r. Tak wysoka liczba orzeczonych kar śmierci w jednym roku miała bezpośredni związek z wydarzeniami, jakie miały miejsce na Węgrzech po 23 października 1956 r.

W końcu lat czterdziestych i na początku pięćdziesiątych kara śmierci była niekiedy orzekana niepraworządnie. Tak było np. w głośnym procesie L. Rajka oraz 19 innych osób oskarżonych o szpiegostwo na rzecz Jugosławii.

Za lata 1958—1961 nie opublikowano dotychczas danych o liczbie orzeczonych kar śmierci. Wiadomo jednak, że w 1958 r. były premier Węgier I. Nagy, i dwaj jego najbliżsi współpracownicy skazani zostali przez Sąd Najwyższy — pod zarzutem zorganizowania w październiku 1956 r. spisku zmierzającego do obalenia władzy ludowej (§ 1 ustawy nr VII z 1946 r.) — na karę śmierci. Nie były to zapewne jedyne wyroki śmierci w tym czasie.

Zgodnie z k.k. z 1961 r. (ustawa nr V) kara śmierci mogła być orzeczona wobec osób, które w chwili czynu ukończyły 20 lat, przy czym tylko wówczas, gdy celu kary nie można było osiągnąć wymierzeniem innej kary (§ 64 ustęp 2). Wyjątek od pierwszego z tych wyłączeń zawierał § 103, zezwalający na stosowanie kary śmierci wobec żołnierzy, którzy nie ukończyli 20 lat.

W części szczególnej k.k. kara śmierci była przewidziana jako sankcja alternatywna (obok pozbawienia wolności na okres od 10 do 15 lat) za 9 przestępstw politycznych, 1 przestępstwo przeciwko osobie (kwalifikowane zabójstwo), 2 przestępstwa przeciwko pokojowi i ludzkości (ludobójstwo oraz kwalifikowane okrucieństwo wojenne), 13 przestępstw wojskowych, 2 przestępstwa przeciwko mieniu społecznemu (spowodowanie w związku przestępczym lub przez recydywistę szczególnie wielkiej szkody w mieniu społecznym przez kradzież, sprzeniewierzenie albo nadużycie zaufania, spowodowanie szczególnie dużej szkody w tym mieniu przez rabunek), 1 przestępstwo przeciwko wymiarowi sprawiedliwości (kwalifikowany bunt w więzieniu) oraz 1 przestępstwo przeciwko bezpieczeństwu i porządkowi publicznemu (kwalifikowane spowodowanie zagrożenia przez powódź, podpalenie itp.).

Dekret nr 28 z 1971 r. dokonał dwóch istotnych zmian dotyczących kary śmierci. Po pierwsze, zniósł tę karę za przestępstwa przeciwko mieniu (po raz ostatni karę śmierci za te przestępstwa orzeczono w 1956 r.) i jednocześnie wprowadził ją do nowej dyspozycji kwalifikowanego przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu (§ 192 ustęp 2). Po drugie, ze względu na zbyt dużą różnicę dzielącą karę śmierci od kary 15 lat pozbawienia wolności, a także w celu ograniczenia stosowania kary śmierci, przywrócił uchyloną w 1961 r. karę dożywotniego więzienia.

W latach 1962—1979 sądy powszechne orzekły karę śmierci wobec 82 osób (por. niżej tabelę 2), w olbrzymiej większości za kwalifikowane zabójstwa. Od 1968 r. karę tę orzeczono wyłącznie wobec sprawców zabójstw.

Z dostępnych materiałów wynika, że spośród 13 osób (mężczyzn w wieku 24—43 lata) skazanych na karę śmierci w ciągu ostatnich sześciu lat 11 osób stracono, 1 osoba skorzystała z prawa łaski, a wobec 1 nie można wykonać wyroku z powodu ucieczki za granicę.^{27a}

^{27a} Referat przygotowawczy WRL na VI Kongres ONZ w Caracas (materiał powielony w jęz. rosyjskim w posiadaniu autora). Natomiast organizacja Amnesty International ocenia, że w latach 1960—1975 kara śmierci została wykonana wobec 104 skazanych (wyłączając skazanych przez sądy wojskowe). Amnesty International: *Pena di morte*, s. 259.

Tabela 2

Skazani na karę śmierci w latach 1952—1979 przez sądy powszechne

Rok	Liczba osób skazanych na karę śmierci	Rok	Liczba osób skazanych na karę śmierci
1952	18	1966	10
1953	29	1967	9
1954	14	1968	5
1955	16	1969	4
1956	3	1970	6
1957	60	1971	3
1958	?	1972	6
1959	?	1973	3
1960	?	1974	4
1961	?	1975	3
1962	10	1976	1
1963	5	1977	1
1964	7	1978	1
1965	9	1979	2

Źródło: Statistika i Evkönyv, 1967—1979.

W nowym k.k. z 1978 r. (ustawa nr IV) kara śmierci została utrzymana. W uzasadnieniu do projektu k.k. twierdzi się, że „rozwój prawa socjalistycznego dąży do stopniowego spychania na drugi plan, a docelowo do zniesienia kary śmierci, jednakże obecnie nie jest jeszcze możliwe ani zniesienie, ani nawet większe ograniczenie kary śmierci.”²⁸

W stosunku do poprzednio obowiązującej ustawy nowy k.k. bardziej dobitnie podkreślił wyjątkowy charakter kary śmierci. Aby wymierzenie tej kary było możliwe, wymagane jest spełnienie dwóch dodatkowych przesłanek. Po pierwsze, zarówno czyn jak i sprawca muszą stanowić wielkie społeczne niebezpieczeństwo. Po drugie, musi występować wyjątkowo wysoki stopień zawinienia (§ 84). Podobnie jak poprzednio, kara śmierci może być zastosowana tylko wobec osoby, która ukończyła 20 rok życia. Wyjątek dotyczy żołnierza. Ponieważ do obowiązkowej służby wojskowej mogą być powoływani ochotnicy i młodzi mężczyźni przyjęci na studia, przeto poprzednio kara śmierci mogła być stosowana wobec żołnierza, który nie ukończył jeszcze 18 lat życia. Obecnie obowiązujący k.k. pozwala na stosowanie kary śmierci wobec żołnierza, który ukończył lat 18, ale nie ukończył jeszcze lat 20, jeżeli przestępstwo poważnie narusza interesy wojskowe (§ 126).

W niewielkim zakresie ograniczony został krąg przestępstw zagrożonych karą śmierci. Obecnie karę tę przewiduje się za 8 przestępstw politycznych, 1 przestępstwo przeciwko ludzkości (ludobójstwo), 1 przestępstwo przeciwko osobie (kwalifikowane zabójstwo), 13 przestępstw wojskowych, 2 przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu (kwalifikowany terroryzm i kwalifikowane porwanie samolotu).

²⁸ Uzasadnienie projektu k.k. (maszynopis w posiadaniu autora).

T. Horvarth²⁹ jako jeden z nielicznych przedstawicieli nauki otwarcie występuje przeciwko karze śmierci; zagrożenia tą karą przestępstw przeciwko państwu oraz przeciwko bezpieczeństwu i porządkowi publicznemu nie sposób, jego zdaniem, niczym usprawiedliwić. Jeśli zaś chodzi o kwalifikowane zabójstwo, to doświadczenia praktyczne i szereg argumentów teoretycznych przemawiają za tym, że kara śmierci nie ma powstrzymującego wpływu na potencjalnych sprawców. W warunkach pokojowych, przy równowadze stosunków społecznych, kara śmierci jest z punktu widzenia polityki karnej niecelowa. Ochronę społeczeństwa w wystarczającym stopniu może zapewnić długoterminowe pozbawienie wolności, a w wyjątkowych wypadkach dożywotnie pozbawienie wolności. Jedynie w warunkach wojny i bezpośredniego zagrożenia bezpieczeństwa państwa ochrona społeczeństwa może być urzeczywistniona przez stosowanie kary śmierci.

JUGOSŁAWIA

Karę śmierci przewidywało szereg ustaw dodatkowych obowiązujących w latach 1945—1951; a zwłaszcza wydana w sierpniu 1945 r. ustawa o przestępstwach przeciwko ludowi i państwu, wydana w maju 1945 r. ustawa o zakazie podlegania do swarów i waśni o charakterze narodowym, rasowym i wyznaniowym, ustawa z maja 1945 r. (znowelizowana w październiku 1946 r., a następnie uchylona przez ustawę z października 1948 r.) o ochronie mienia społecznego i organów władzy oraz wydana w grudniu 1948 r. ustawa o odpowiedzialności karnej wojskowych.³⁰

W pierwszym jugosłowiańskim kodeksie karnym uchwalonym 2 marca 1951 r. karą śmierci zagrożonych było 18 przestępstw politycznych, 1 przestępstwo przeciwko osobie (kwalifikowane zabójstwo), 7 przestępstw przeciwko pokojowi i ludzkości, 12 przestępstw wojskowych, 1 przestępstwo przeciwko mieniu (kwalifikowany rabunek) oraz 1 przestępstwo przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu. Po nowelizacjach dokonanych w roku 1959 i roku 1962 wprowadzono do ustawy przepis traktujący karę śmierci jako karę wyjątkową. Od wymierzenia tej kary wyłączone były kobiety ciężarne i osoby poniżej lat 18. Osoby poniżej 21 lat mogły być skazane na karę śmierci tylko w razie popełnienia przestępstw najcięższych (politycznych i wojskowych).

W nowym kodeksie karnym SFR Jugosławii z dnia 29 września 1976 r. sformułowano zasadę, że kara śmierci może być przewidziana w ustawach i orzeczona przez sąd tylko za „najcięższe formy najgroźniejszych przestępstw” (art. 37 ustęp 2 k.k.). Do tych najgroźniejszych przestępstw ustawodawstwo federacyjne zalicza 17 przestępstw politycznych, 6 przestępstw przeciwko ludzkości (m.in. ludobójstwo), 21 przestępstw wojskowych oraz 1 przestępstwo przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu (zagrożenie bezpieczeństwa komunikacji lotniczej, jeśli w jego wyniku nastąpiła śmierć człowieka). Natomiast wszystkie ustawy republikańskie (tj. kodeksy karne Bośni i Hercegowiny, Macedonii, Słowenii, Serbii, Chorwacji, Czarnogóry, Wojewodiny i Kosowa) do katalogu tego dodają 1 przestępstwo przeciwko życiu (kwalifikowane zabójstwo) oraz — w większości, bo tylko z wyjątkiem Słowenii i Chorwacji — 1 przestępstwo przeciwko mieniu (rozbój lub kradzież rozbójnicza połączona z zabójstwem). Interesujące jest przy tym, że k.k. autonomicznej prowincji Kosowa przewiduje jako jedyną karę śmierci za za-

²⁹ T. Horvath: A halabüntetes (...), s. 538—539.

³⁰ V.D. Dimitrijević: Osnovi krivičnog prava — Opšti delo, Sarajevo 1953.

bójstwo dokonane z tzw. pomsty krwawej (wendety). Wynika to stąd, że wśród ludności pochodzenia albańskiego zamieszkałej na terenie Kosowa wendeta jest częstym zjawiskiem. Na przykład spośród 511 zabójstw na terenie Kosowa dokonanych w latach 1957—1968 aż 197 (38,5%) dokonanych było z pomsty krwawej.³¹

Z dostępnych danych statystycznych wynika, że w latach 1960—1978 sądy powszechne orzekły łącznie 63 kary śmierci, przy czym w roku 1964, 1967 i 1971 nie orzekły ani jednej (por. niżej tabelę 3).

Tabela 3

Skazani na karę śmierci w latach 1960—1978 przez sądy powszechne

Rok	Liczba osób skazanych na karę śmierci	Rok	Liczba osób skazanych na karę śmierci
1960	3	1969	4
1961	5	1970	2
1962	4	1971	—
1963	6	1972	4
1964	—	1973	3
1965	3	1974	1
1966	5	1975	4
1967	—	1976	7
1968	2	1977	6
		1978	4

Zródło: Statistički godisnjak Jugoslavije, 1961—1979.

Brak dokładnych danych co do rodzaju przestępstw, za które w omawianym okresie orzeczone zostały kary śmierci, oraz co do liczby kar wykonanych na terenie całej Jugosławii.³² Z badań dokonanych przez V. Pešica (chodziło o 243 sprawy o ciężkie zabójstwo) wynika jedynie, że kary te zostały orzeczone wobec 50 sprawców ciężkich zabójstw, z czego w 40 wypadkach zostały one w drodze łaski zmienione na kary ciężkiego więzienia do lat 20.³³ Wiadomo też, że pod koniec lat sześćdziesiątych kilka kar śmierci orzeczono na terenie Kosowa za zabójstwa z pomsty krwawej.³⁴ Natomiast według danych Amnesty International, spośród kar śmierci orzeczonych w latach 1965—1967 24 kary zapadły za zabójstwa, 1 za kwalifikowany rabunek (w 1966 r.), oraz 4 za akcje terrorystyczne (1 w 1968 r. i 3 w 1972 r.).³⁵

W niektórych republikach i krainach historycznych Jugosławii kara śmierci nie była orzeczona czy też wykonana od dość dawna. Na przykład w Słowenii po raz ostatni wykonano karę śmierci w 1957 r., a w Dalmacji orzeczono ją po raz ostatni w 1953 r.³⁶

³¹ R. Vranici: Krivicnopravni aspekt krvene osvete na Kosovu, „Jugoslovenska revija za kriminologiju in krivicno pravo” nr 4/1971.

³² Podkreśla to L. Bavcon: Prispevek k rozpravam o smrtni kazni, „Pravnik” nr 4-6/1979, s. 158.

³³ V. Pešić: Ubistva u Jugoslaviji, „Jugoslovenska revija za kriminologiju in krivicno pravo”, nr 4/1971, s. 565.

³⁴ R. Vranici: Krivicnopravni aspekt (...), s. 625.

³⁵ Amnesty International: Pena di morte, s. 238.

³⁶ L. Bavcon: Prispevek (...), s. 158.

Kara śmierci ma w Jugosławii wielu przeciwników. Jej utrzymywanie kwestionowano m.in. w rezolucji V Konferencji Jugosłowiańskiego Stowarzyszenia Prawa Karnego i Kryminologii (Ohyda 1966).⁸⁷ Za jej zniesieniem wypowiedziało się też wielu teoretyków i praktyków prawa oraz wybitnych twórców i lekarzy.^{87a}

NIEMIECKA REPUBLIKA DEMOKRATYCZNA

W latach 1949—1957 w ustawodawstwie NRD kara śmierci przewidziana była m.in. za bliżej nieokreśloną liczbę przestępstw politycznych ogólnie zasygnalizowanych w art. 6 Konstytucji NRD z 1949 r.,⁸⁸ za przestępstwa polityczne i przeciwko ludzkości określone w ustawie z 15 grudnia 1950 r. o ochronie pokoju oraz za morderstwa (§ 211 k.k. z 1871 r.). Po wejściu w życie ustawy z 11 grudnia 1957 r. o zmianie k.k. karą śmierci zagrożonych było 5 przestępstw politycznych, w tym 1 (kwalifikowane wyrządzenie szkody w gospodarczo-organizacyjnej działalności państwa, organów gospodarki i przedsiębiorstw państwowych) miało w istocie charakter przestępstwa gospodarczego, a nawet częściowo skierowanego przeciwko administracji, jako że mogło być popełnione np. przez wysyłanie fałszywych pism służbowych niewłaściwy rozdział siły roboczej itp.⁸⁹

Możliwość orzeczenia kary śmierci była wyłączona wobec osób poniżej lat 18 (§ 24 ustawy z 23 maja 1952 r.).

W NRD nie publikuje się danych o orzeczonych karach śmierci. Szacuje się jednak, że w latach 1945—1950 przed sądami radzieckiej strefy okupacyjnej i później sądami NRD zapadły 122 kary śmierci za zbrodnie hitlerowskie (w tym 32 kary śmierci w tzw. „Waldheim-Prozesse”).^{90a} Natomiast w latach 1951—1967

⁸⁷ Rezolucja sa V savetovanja Jugoslovenskog udruženja za krivično pravo i kriminologiju, „Jugoslovenska revija za kriminologiju in krivično pravo”, nr 3/1966.

^{87a} Por.: Problem smrtne kazne u nas danas, „Nasa Zakonitost” nr 2/1974, s. 137—182. Por. też I. Janković: O kazni protiv smrtne kazne, „Sociološki pregled” 3—4/1960.

⁸⁸ Art. 6 Konstytucji NRD głosił: „Wszyscy obywatele są równi wobec prawa. Bojkotowanie i prześladowanie demokratycznych instytucji i organizacji, naklanianie do zabójstw demokratycznych, politycznych działaczy, wywoływanie religijnych, rasowych i narodowych nienawiści, propaganda wojenna i propaganda militaryzacji, a także wszystkie inne działania skierowane przeciwko równości wobec prawa stanowią przestępstwa zgodnie z duchem kodeksu karnego. Urzeczywistnianie demokratycznych praw zgodnych z Konstytucją nie jest podleganiem do bojkotu. Kto był ukarany za dokonanie podobnego przestępstwa, ten nie może zajmować funkcji społecznych ani stanowisk kierowniczych w życiu gospodarczym i kulturalnym.” (Gesetzblatt 1949, nr 1). W jednym z postanowień Sądu Najwyższego NRD stwierdzono, że „art. 6 Konstytucji ma charakter przepisu karnego, który chroni podstawy naszego (tj. NRD — uwaga moja J.R.K.) antyfaszystowsko-demokratycznego porządku. Art. 6 Konstytucji NRD to przepis przewidujący karę za przestępstwa o szczególnie niebezpiecznym charakterze dla antyfaszystowsko-demokratycznego porządku” („Neue Justiz” nr 6/1962, s. 276). W praktyce sądowej art. 6 Konstytucji stanowił bezpośrednią podstawę do skazania na karę śmierci niektórych osób uczestniczących w wydarzeniach z lipca 1953 r. w Halle (por. I.A. Spieranski: Ugotownione zakonodactwo Niemieckiej Demokratycznej Republiki, Moskwa 1959, s. 69). Choć art. 6 Konstytucji nie przewidywał sankcji, to jednak w orzecznictwie Sądu Najwyższego ukształtował się pogląd, że należy wówczas stosować kary przewidziane w części ogólnej k.k. z 1978 r. (tamże, s. 84 oraz cytowane tam orzecznictwo).

⁸⁹ „Neue Justiz” nr 1/1958, s. 11—12.

^{90a} W 1950 r. radzieckie władze okupacyjne zlikwidowały obozy dla internowanych na ziemiach niemieckich i przekazały 3432 internowanych niemieckim władzom tej strefy w celu zbadania zbrodniczej działalności internowanych i osądzenia ich przez sąd. Internowanych przewieziono do ciężkiego więzienia Waldheim. Tu, izby karne sądu krajowego w Chemnitz działające, jako sądy wyjątkowe (Ausnahmegerichte), w dniach od 21 kwietnia 1950 r. do początku lipca 1950 r. skazały wszystkich bez wyjątku więźniów z Waldheim na wysokie kary pozbawienia wolności i w 32 wypadkach na karę śmierci. W 24 wypadkach wyreki śmierci zostały wykonane. Propaganda zachodniemiecka zarzucała, jakoby w procesach tych popełnione były liczne uchybienia prawne.

(tj. do czasu wejścia w życie k.k.) sądy NRD wydały 99 wyroków śmierci: 77 za przestępstwa polityczne (w tym 13 za wydarzenia z czerwca i lipca 1953 r. — w okresie tzw. kontrrewolucji) oraz 22 za morderstwa.⁴⁰

Uchwalony 12 stycznia 1968 r. k.k. NRD stwierdza, że karę śmierci orzeka się w stosunku do sprawców, którzy dopuścili się szczególnie ciężkich zbrodni (§ 60 k.k.). Wyłączenia podmiotowe dotyczą osób, które w chwili czynu nie ukończyły 18 lat, kobiet, które w chwili czynu, wyrokowania lub wykonania kary znajdują się w ciąży, a także tych sprawców, którzy po skazaniu zachorowali psychicznie. Kara ta przewidziana jest za 7 przestępstw politycznych, 5 przestępstw przeciwko pokojowi i ludzkości (w tym 1 zawarte poza kodeksem, mianowicie w ustawie o ochronie pokoju), 1 przestępstwo przeciwko osobie (morderstwo) oraz 9 przestępstw wojskowych.

Z informacji i badań prowadzonych za granicą wynika, że od czasu wejścia w życie k.k. kara śmierci jest w NRD orzekana bardzo rzadko. Na przykład K. Roggermann podaje, że za cały okres obowiązywania k.k. znane są tylko 3 wypadki wyroków śmierci przeciwko zbrodniarzom wojennym i 1 za morderstwo.⁴¹ Natomiast raporty Amnesty International oceniają, że w latach 1973—1976 zapadły 3 wyroki śmierci za morderstwa oraz 2 za ludobójstwo i szpiegostwo.⁴²

BULGARIA

Po zakończeniu II wojny światowej obowiązywało w Bułgarii — obok k.k. z 1896 r. — ustawodawstwo szczególne, wydane zwłaszcza po 9 września 1944 r. Wiele z tych aktów prawnych przewidywało karę śmierci za przestępstwa polityczne (m.in. rozporządzenie z mocą ustawy z 17 marca 1945 r. o ochronie władzy ludowej), wojskowe (ustawa z 28 stycznia 1948 r.) i przeciwko mieniu (ustawa z 16 listopada 1950 r. o ochronie własności społecznej). W dniu 30 września 1944 r. wydany został dekret o Sądzie Ludowym. Sąd ten powołany został w celu osądzenia czołowych polityków (byłych regentów, ministrów, deputowanych, radców dworu, wyższych osobistości duchownych i wojskowych carskiej Bułgarii) odpowiedzialnych za wciągnięcie kraju w wojnę światową, za jego faszyczację i za antynarodową politykę w okresie od 1 stycznia 1941 do 9 września 1944 r. W okresie swej działalności cztery zespoły Sądu Najwyższego oraz sześćdziesiąt cztery zespoły sędziowskie w całym kraju skazały 8864 osoby, w tym 2680 osób na karę śmierci (na karę tę skazani zostali m.in. regenci carscy, 28 ministrów i 47 generałów).^{42a} Zespoły sędziowskie, tworzące ów Sąd Ludowy działały przez okres 5 miesięcy (od 20 grudnia 1944 r. do pierwszych dni kwietnia 1945 r.), po czym sprawy nie dokończone zostały przekazane sądom powszechnym.

Kodeks karny z 2 lutego 1951 r. przewidywał, że kara śmierci ma charakter wyjątkowy i czasowy, a wymierzana jest za najcięższe przestępstwa zagrażające bezpieczeństwu Republiki Ludowej, jak również za inne przestępstwa szczególnie niebezpieczne. Wyłączenia dotyczyły osób nie mających ukończonych 18 lat. W

⁴⁰ H. Roggermann: Langfristige Freiheitsstrafen in der sozialistischen Staaten, „Ost-europa Recht“ nr 4/1977. Pojedyncze wyroki śmierci publikowane były także w prasie codziennej, a niektóre orzeczenia Sądu Najwyższego także w „Neue Justiz”. Wiele nieprawomocnie orzeczonych kar śmierci Sąd Najwyższy zmieniał na pozbawienie wolności.

⁴¹ Tamże.

⁴² Amnesty International: Pena di morte, s. 227.

^{42a} A. Keseski: Wprowadzenie do książki I. Paurowskiego: Monarchia przed sądem (tłumaczenie z bułgarskiego), KiW 1974, s. 18 i 33.

części szczególnej k.k. kara śmierci była przewidziana za 15 przestępstw politycznych, 1 przestępstwo przeciwko mieniu (kwalifikowany rabunek mienia państwowego, spółdzielczego lub innego mienia społecznego), 1 przestępstwo przeciwko osobie (kwalifikowane zabójstwo), 8 przestępstw przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu (kwalifikowane podpalenie budynku państwowego, umyślne uszkodzenie kolei, samolotu, spowodowanie pożaru, zniszczenie mienia przez użycie materiałów wybuchowych, spowodowanie powodzi, zatrucie studni, źródła albo przedmiotów wystawionych na sprzedaż). Łącznie z przestępstwami wojskowymi i przestępstwami przewidzianymi w ustawodawstwie szczególnym karą śmierci było zagrożone około 50 przestępstw.

Nowy k.k. z 15 marca 1968 r. stwierdza, że karę śmierci orzeka się za szczególnie ciężkie przestępstwa, jeżeli celów kary nie można osiągnąć lżejszą karą (art. 38). Wyłączenia dotyczą osób poniżej lat 20 w chwili czynu, a w odniesieniu do wojskowych — poniżej lat 18. Kara śmierci nie może być też wymierzona kobiecie ciężarnej w chwili czynu lub wyrokowania; nie jest ona ponadto wykonywana na kobiecie ciężarnej. Krąg przestępstw zagrożonych tą karą znacznie się zmniejszył. Obecnie jest nią zagrożonych 9 przestępstw politycznych, 1 przestępstwo przeciwko osobie (kwalifikowane zabójstwo), 2 przestępstwa przeciwko mieniu (kwalifikowany rabunek mienia społecznego i indywidualnego), 6 przestępstw przeciwko pokojowi i ludzkości, 5 przestępstw wojskowych oraz 4 przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu i porządkowi publicznemu (kwalifikowane wyrządzenie szkody w środkach transportu, spowodowanie śmierci jednej lub więcej osób w wyniku wypadku komunikacyjnego, spowodowanie śmierci w wyniku umyślnego zanieczyszczenia wody, wywołanie epidemii chorobowej).

Bułgaria nie publikuje oficjalnych informacji o przestępczości i orzeczonych karach. Zazwyczaj dobrze poinformowana organizacja Amnesty International podaje jednak informacje o trzech znanych wypadkach skazania na karę śmierci w latach siedemdziesiątych (dwa za szpiegostwo ekonomiczne i jeden za szczególnie brutalne zabójstwo).⁴³

RUMUNIA

Krąg przestępstw zagrożonych karą śmierci w powojennym ustawodawstwie rumuńskim był stosunkowo szeroki. Karę tę za przestępstwa polityczne, przeciwko ludzkości, wojskowe oraz przeciwko mieniu przewidywały m.in. ustawa nr 16 z 1949 r., ustawa nr 5 z 1948 r., ustawa nr 13 z tegoż roku oraz dekret nr 183 z 1949 r. W 1957 r. (dekret nr 69) i 1958 r. (dekret nr 318) rozszerzono zakres przestępstw zagrożonych tą karą.

Pierwszy powojenny kodeks karny z 21 czerwca 1968 r. stwierdza, że karę śmierci stosuje się jako środek wyjątkowy za przestępstwa najcięższe. Do przestępstw tych zaliczono 10 przestępstw politycznych, 1 przestępstwo przeciwko osobie (zabójstwo szczególnie poważne), 2 przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu (masowe zatrucie, spowodowanie epidemii itp. oraz porwanie samolotu), 4 przestępstwa przeciwko mieniu (wywołujące szczególnie poważne skutki zagarnięcie mienia powierzonego, kradzież mienia społecznego wywołująca skutki szczególnie poważne, rozbój na szkodę mienia społecznego, jeżeli był powodem śmierci ofiary lub spowodował inne szczególnie poważne skutki, wy-

⁴³ Amnesty International: *Pena di morte*, s. 213—214.

zyskanie działalności organizacji społecznej lub przeszkodzenie w jej działalności, powodujące znaczne szkody w gospodarce narodowej i mające na celu jej podważenie), 4 przestępstwa przeciwko pokojowi i ludzkości oraz 7 przestępstw wojskowych.

Kary śmierci nie można orzec wobec osoby, która w chwili czynu nie ukończyła lat 18, oraz wobec kobiety ciężarnej i kobiety mającej w chwili czynu lub wyrokowania dziecko do lat 3 (art. 54). Z tych samych powodów nie można wykonać na kobiecie kary śmierci.

Nietypowym i bardzo humanitarnym rozwiązaniem prawa rumuńskiego jest wyłączenie wykonania kary śmierci, jeżeli nie została ona wykonana w ciągu 2 lat w stosunku do skazanego, który był obecny na rozprawie, natomiast wobec skazanego nieobecnego na rozprawie lub uchylającego się od wykonania, jeżeli nie została ona wykonana w okresie 2 lat od chwili oddania się skazanego w ręce władz lub od chwili ujęcia go albo w okresie 7 lat od daty uprawomocnienia się wyroku (art. 55).

Na odbytej w grudniu 1977 r. Krajowej Konferencji Rumuńskiej Partii Komunistycznej ustalono kierunek reform rumuńskiego prawa karnego. Ustalono tam m.in., że karą śmierci powinno być zagrożone tylko 5 przestępstw (4 przestępstwa polityczne i zabójstwo), a granica wieku, od której można orzec karę śmierci, powinna być podniesiona do 21 lat.⁴⁴ Jak dotychczas tego rodzaju przepisy nie weszły jednak w życie.

Zdecydowane ograniczenie, a nawet w ogóle zniesienie kary śmierci postuluje w nauce rumuńskiej I. Poenaru, autor monografii o karze śmierci.⁴⁵

Rumunia nie publikuje informacji o przestępczości i karach wymierzanych sprawcom przestępstw. Z danych przekazanych do ONZ wynika, że w latach 1974—1978 orzeczono w tym kraju 22 kary śmierci.^{46a} W ostatnich latach znane są także wypadki orzeczenia jej za szpiegostwo ekonomiczne (jeden wypadek) i zdradę tajemnicy ekonomicznej państwa (dwa wypadki), w których nie doszło jednak do wykonania kary.⁴⁶ W 1981 r. znany jest wypadek orzeczenia i wykonania kary śmierci za przestępstwo przeciwko mieniu (zagarnięcie mienia społecznego).⁴⁷

ALBANIA

W nowym albańskim kodeksie karnym, który wszedł w życie 1 października 1977 r., powtarza się formuła znana w innych ustawodawstwach socjalistycznych o traktowaniu kary śmierci jako „kary wyjątkowej, którą może orzec tylko w razie popełnienia przestępstw szczególnie niebezpiecznych” (art. 22). Karą tą jest zagrożonych 13 przestępstw politycznych (w tym m.in. antypaństwowa agitacja i propaganda), 11 przestępstw wojskowych, 1 przestępstwo przeciwko ludzkości, 4 przestępstwa przeciwko mieniu (zagarnięcie mienia socjalistycznego w wielkich rozmiarach przez zorganizowaną grupę, rabunek mienia socjalistycznego, umyślne zniszczenie lub umyślne wyrządzenie szkody w mieniu socjalistycznym przez pożar i inne niebezpieczne działania, fałszowanie pieniędzy), 2 przestępstwa prze-

⁴⁴ M. Cismarescu: *Eine Umfassende Reform des Rechts und Justizwesens in Rumänien*, „Osteuropa Recht” nr 2/1979, s. 119.

⁴⁵ I. Poenaru: *Contributi la studiul pedepesii capitale* (Przyczynek do badań nad karą śmierci), Bukareszt 1974; tegoż: *Zur Frage der Todesstrafe*, „Jahrbuch für Ostrecht” nr 1—2/1974, s. 195—198.

^{46a} *Peine capitale*, Report du Secrétaire Général E/1980/9, 7 février 1980.

⁴⁶ Amnesty International: *Pena di morte*, s. 246—247.

⁴⁷ Zagarnięcie 371 497 lei przez kierownika magazynu win w Bukareszcie (według „Romania Libera” z dnia 2 grudnia 1981 r.).

ciwko bezpieczeństwu powszechnemu (umyślne zniszczenie lub umyślne wyrządzenie wielkiej szkody w środkach komunikacji, rozpowszechnianie fałszywych informacji wzbudzających powszechną panikę), 2 przestępstwa przeciwko osobie (ciężkie zabójstwo i zgwałcenie). W porównaniu z poprzednio obowiązującym k.k. liczba przestępstw zagrożonych karą śmierci zmniejszyła się o 7.

Podmiotowe wyłączenia orzekania kary śmierci dotyczą osób powyżej lat 18 w chwili czynu i kobiet ciężarnych w chwili czynu lub w chwili otwarcia przewodu sądowego. Ponadto kara śmierci nie jest wykonywana wobec kobiet ciężarnych w chwili egzekucji.

O praktyce orzekania kary śmierci w Albanii wiadomo niewiele. Znane są jedynie pojedyncze wypadki jej orzekania. Na przykład w 1976 r. skazany został na tę karę b. minister obrony narodowej i ośmiu innych funkcjonariuszy państwowych za spisek przeciwko państwu.⁴⁸

⁴⁸ Amnesty International: Pena di morte, s. 210.

MIKOŁAJ LEONIENI

PORĘCZENIE PRZY WARUNKOWYM UMORZENIU POSTĘPOWANIA KARNEGO I PRZY WARUNKOWYM ZAWIESZENIU WYKONANIA KARY Uwagi de lege ferenda *

Opierając się na analizie przepisów ustawy i wynikach badań empirycznych, omawia się w artykule doniosłą rolę poręczenia przy warunkowym umorzeniu i przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary oraz uzasadnia się potrzebę właściwego unormowania tej instytucji w przyszłości.

I. Uwagi wstępne

1. Rzadkość stosowania przez sądy poręczenia. 2. Właściwe unormowanie poręczenia — warunkiem rozwoju w tym zakresie praktyki.

1. Ogłoszony w 1981 r. Projekt zmian k.k.¹ zmierza do udoskonalenia również przepisów o warunkowym umorzeniu postępowania karnego i o warunkowym zawieszeniu wykonania kary (nazywanym też warunkowym skazaniem). Jednakże

* W artykule zużytkowano wyniki przeprowadzonych w Instytucie Badania Prawa Sądowego badań empirycznych, opublikowanych w dwóch następujących pracach o poręczeniu: M. Leonieni: Poręczenie społeczne i indywidualne przy warunkowym umorzeniu postępowania karnego w świetle ustawy i praktyki, Warszawa 1979; tenże autor: Poręczenie przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary, Warszawa 1979. W cyt. pracach omówiono wyniki ankiet przeprowadzonych wśród sędziów rejonowych i osób wykonujących dozór lub poręczenie społeczne i w związku z tym zbadano: a) 210 akt spraw dotyczących 217 osób, wobec których w latach 1970—1975 umorzono warunkowo postępowanie wraz z poręczeniem (67 osób) lub bez poręczenia (150 osób), b) 294 akt spraw odnoszących się do 300 sprawców, do których w 1972 r. zastosowano warunkowe skazanie wraz z poręczeniem i c) 184 sprawy dotyczące 198 osób, wobec których w 1976 r. orzeczono warunkowo skazanie z poręczeniem (98 osób) lub dozorem kuratora (100 osób).

¹ Por. Projekt zmian przepisów k.k., Warszawa 1981, Wyd. Prawn., s. 27.